

***Bírálat Csíki Tamás: „A magyarországi parasztság az I. világháború időszakában.
Társadalom- és kultúrtörténeti megközelítések”
című MTA doktori értekezéséről (2024)***

Csíki Tamás az MTA doktora címre benyújtott értekezése előzményeként a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékén 2014-ben indult „A Nagy Háború hatása a vidéki kultúrára” című OTKA-kutatást említi. Ennek résztvevőjeként azzal a kihívással találkozott, hogyan ábrázolható a (paraszi) társadalom egy rövid, „eseményközpontú” történeti periódusban. Az I. világháború időszakát Csíki Tamás, mint egy sokrétű válságot értelmezi. Nemcsak politikai, gazdasági és demográfiai értelemben, hanem a társadalmi értékrendszerek és magatartásminták, illetve a társadalmi gyakorlatok közötti konfliktusok erősödése miatt.

A disszertáció egyes fejezeteiben a válság különböző dimenzióit vizsgálja Csíki Tamás. Kezdi a paraszi munkavégzés és a munkaviszonyok váltoásaival, majd folytatja az agrártermelés és az értékesítés szabályozásának átalakulásával. Már ebben a három fejezetben is határozottan kirajzolódik: egy adott részterület problémáinak kezelését mindig úgy igyekszik bemutatni, hogy nem külön választva elemzi az államot és a társadalmat, hanem az interakciókra koncentrál. Ebben nagymértékben támaszkodott Anthony Giddens angol szociológus „strukturálódás” elméletére, amely szerint a struktúra és az emberi cselekvés (agency) kölcsönös, folytonosan alakítják egymást, illetve a struktúrák a szubjektumok mindennapi tudásaként válnak valósággá, és ezáltal orientálják a cselekvést. Csíki Tamás számára ez a szociálkonstruktivista szemlélet, valamint a társadalmi és kulturális jelenségek összefűzése alkalmasnak tűnt a parasztság tanulmányozására I. világháború alatt. Ezt a szemléletmódot az opponens a disszertáció fő erősségének tekinti.

Érvényesül ez a IV. fejezetben is, ahol a szerző egyaránt vizsgálja a rekvirálások szabályozását, módszereit, valamint az ellenállás módjait, tapasztalatait is. Az V. és VI. fejezetekben az életszínvonal alakulását elemzi. A fogyasztás, vagyonosodás mellé illesztve tárgyalja a szegénység, a nélkülözés kérdéskörét. A társadalmi reakciókról itt is olvashatunk. Például az elosztásban észlelt igazságtalansággal szembeni fellépésekről, éhséglázadásokról stb. A VII. fejezetben, amely „A politika terei” címet viseli, a parasztság participációjáról, valamint az agrárérdekképviselők és a Kisgazdapárt tevékenységéről írt. A VIII. fejezetben, a hátországi hétköznappal foglalkozott, bemutatva olyan kevésbé kutatott, tabusított témákat is, mint az orosz hadifoglyok és falusi nők között kialakult szexuális, szerelmi kapcsolatok, vagy az izgatási és királlysértési perek.

A falusi társadalmakat célzó propagandának is önálló fejezetet szentelt Csíki Tamás (IX. fejezet). Az utolsó, a X. fejezetben pedig az 1918 őszi falusi eseményeket, mint a világháború közvetlen következményeit elemezte.

Ahogy már az imént utaltam rá, a disszertáció egyik fő értékének tekintem a hatalom és társadalom közötti interakciókra koncentráló megközelítést. Ennek szisztematikus érvényesítésére minden vizsgált résztémánál törekedett a szerző, ami azért is kiemelendő, mert a forrásadottságok nem mindig kedveztek e törekvés megvalósításának. S ahogy az előbbi rövid áttekintés is mutatja, a jelen mű számos fontos, ámde korábban mellőzött témakörre is kiterjed. Ez is kiemelendő értéke a benyújtott értekezésnek

Csíki Tamás három főbb forrástípusra támaszkodott. A központi és helyi közigazgatás iratanyai bőségesek a vizsgált korszakból, hiszen az agrártermelés, a piac, a munkavégzés és a fogyasztás erősödő állami kontrollja gyarapította a régi és a háború alatt létrehozott szervek iratait. Így ír tapasztalatairól: „... ezek „jogi formalizmusa” a hétköznapi „valóság” sokféleségét nemritkán valóban elfedte. Az aktákban ugyanakkor a kisgazdák és a mezőgazdasági munkások kérvényeire és panaszaira bukkantunk, melyek az alkalmazkodási formákról, a hivatali nyelvhasználat pedig a paraszti világ hatalmi megítéléséről tanúskodik.” (23. o.) Utal az első világháború negatív hatásaira is, például bizonyos irattípusok megsemmisülésére, illetve a korábbi tevékenység nehezülése, ill. megszakadása miatt bekövetkező forrásszűkére.

Az értekezés másik nagy forráscsoportjába a személyes dokumentumok tartoznak: levelek, naplók, visszaemlékezések. Harmadrészt pedig a szerző igen intenzíven használta a korabeli sajtót. A bibliográfiában az opponens kilencven különböző sajtóterméket számolt össze. Találunk közöttük fővárosi és vidéki napilapokat, tovább szakfolyóiratokat is.

Azt a kérdést, hogy milyen módszertani megközelítéssel dolgozta fel ezt a sokrétű forrásanyagot, Csíki Tamás kétféle módon érinti. Egyrészt oly módon, hogy tisztázza: mire nem vállalkozik. „Nem társadalomtörténetet írtam tehát, nem vettem figyelembe a parasztság (a paraszti kultúra) táji és települési tagolódásának különbségeit sem, és le kellett mondanom egy-egy falusi közösség részletes vizsgálatáról is, ami a gazdasági és társadalmi életviszonyok legteljesebb analizisét valósíthatná meg. Az egyes fejezetekbe a kultúratudományos témákat és szempontokat próbáltam beilleszteni.” (21. o.) Az utolsó mondatban említett kultúrtudományos megközelítés jellegzetességeit, s egyúttal a disszertációban alkalmazott módszertan további alkotóelemeit az olvasó a Bevezetésből rakhatja össze, ahol Csíki Tamás előbb a nemzetközi szakirodalomról, majd a magyarországirol ad egy szelektív historiográfiai áttekintést. Sajnos a válogatás szempontrendszerét nem tette világossá.

További hiányérzetként jelentkezik az is, hogy Csíki Tamás, szinte teljesen eltekintett azoknak a történeti publikációknak az áttekintésétől és értékelésétől, amelyek 2020 után jelentek meg, s a világháború centenáriumához kapcsolódtak. Nem található hivatkozás még annak a kutatócsoportnak a köteteire sem, amelyre ő maga is említett, mint a disszertáció kutatási előzményét. Mindössze egy bekezdés erejéig foglalkozott a centenáriumhoz kapcsolódó kutatási projektekkel. Ez így szól: „Az évfordulók mindig a történelmi eseményekre irányítják a figyelmet és a kutatásokat ösztönözhetik. Így volt ez Magyarországon is a világháború centenáriumán. Egyetemek, levéltárak, múzeumok és könyvtárak rendeztek konferenciákat és kiállításokat, határon innen és túl gyűjtötték az írásos, képi és tárgyi emlékeket, tudományos kiadványok, valamint egykori memoárok és naplók jelentek meg, és a háborút a public history is birtokba vette. A korábbi érdektelenséget a „múlt-túltengés” váltotta fel, a történészek, etnográfusok, kultúrantropológusok, irodalom- és művészettörténészek által írt tanulmánykötetek tematikai sokszínűségét (a hazafias kerámiáktól a személyes és családi történetek sokaságán át a tábori bordélyokig) a „háborús hétköznapi” vagy a „mindennapok kultúrájának” címkéjével jelölték. Az első világháború, illetve annak társadalom- és kultúrtörténeti kutatása tehát, mielőtt egy átgondolt és következetes módszertant kialakított volna, „darabokra hullott.” (24. o.)

A megfogalmazott markáns kritikai véleményt sem az idézett bekezdéshez tartozó három rövid lábjegyzetben (67., 68., 69.), sem később nem fejti ki Csíki Tamás. Az opponens ismeretei szerint az I. világháború kutatására létrehozott kiváló kutatócsoportok publikációi közül jónéhány megérdemelte volna, hogy említésre kerüljön a jelen disszertációban. Ez a hiány azért is szembetűnő, mert Csíki Tamás igencsak jártas historiográfiai téren, amiről tanúskodik „Társadalomábrázolások és értelmezések a magyar történeti irodalomban: 1945-ig” című 2003-ban megjelent monográfiája is.

A jelen doktori mű egyes fejezeteihez fűzött opponensi észrevételek ismertetése előtt, szeretném kiemelni azt az újító szerzői törekvést, melynek lényegét Csíki Tamás a bevezető fejezet végén így fogalmazta meg: „A különböző források egymásra reflektáló vizsgálata részben talán áthidalhatja a régi módszertani dilemmát, a térben elszórt adatok (esetek) óhatatlan szelektálásának és az ezekre alapozott általánosítás, a reprezentativitás konfliktusát, és (a társadalom- és kultúrtörténeti nézőpontok összekapcsolásával kiegészítve) a magyarázat és megértés merev szembeállítását haladhatja meg.” (24. o.) Mivel ez a disszertáció egyik novumaként értelmezhető, ennek érvényesülése kiemelt figyelmet kap az opponensi véleményben is, ahogy fejezetről-fejezetre haladva ismertetem észrevételeimet.

Az I. fejezetben azt a kérdést járja körül Csíki Tamás, hogy a földművesek tömeges bevonulása milyen változásokat idézett elő a paraszti munkavégzés és a munkaviszonyok terén. Vizsgálja egyrészt, hogy a kormány milyen intézkedésekkel próbálta a kieső munkaerőt pótolni, másrészt pedig azt is, hogy ezeket miként hajtották végre helyi szinten. Erőssége e résznek, hogy az egyéni és a kollektív cselekvések, illetve az ezt megjelenítő szövegek (például a forrásként használt rendeletek, a korabeli sajtó vagy a szereplők levelei) elemzése révén a szerző fontos megállapításokat tesz nemcsak arról, hogy a háború miként alakította a munkavégzés gyakorlatát, hanem az erkölcsi normarendszerben és a kulturális reprezentációikban elinduló változásokat is képes megjeleníteni. Sok újdonsággal bírnak azok a részek, ahol a katonai és civil szféra érintkezési pontjaira világít rá. Például a hadifoglyok megjelenére, az egy-két hetes szabadságolások vagy a hosszabb ideig tartó felmentések hatásaira, valamint az aratásra szervezett katonai munkásosztatok jelenlétének következményeire. Nagyon érdekes az a rész is, ahol azokról a nőkről ír, akiknek a férje katonai szolgálatot teljesített. Csíki Tamás szerint ők mind a környezetük, mind a hatalom számára is önálló társadalmi csoportként kezdtek megjelenni. Ide kapcsolódó kíváncsággént fogalmazható meg: jó lett volna olvasni azokról is, akiknek a férje már a világháború alatt elhunyt, s így ők hadiözvegyé váltak.

Az I. fejezettel kapcsolatban a dicséret mellett arra a problémára is utalni kell, hogy a felhasznált helyi példák teljesen esetlegesek, ráadásul időben előre-hátra ugrálva kerülnek elő. Az opponens szerint elengedhetetlen lett volna egy olyan társadalmi-gazdasági kontextus felvázolása, amely kiindulópontot biztosított volna a kiválasztott esetek/példák értelmezéséhez. Hangsúlyozza ezt, annak tudatában is, hogy szerző előrebocsátotta: nem társadalomtörténetet akart írni. Mégis szükséges lett volna utalni arra például, hogy a paraszti társadalom körében melyek voltak a főbb gazdaságtípusok a 20. század elején. S így ezen az alapon már jóval árnyaltabban lehetett volna érzékeltetni azt, az egyes gazdaságtípusokra a férfi munkaerő kiesése milyen hatást gyakorolt.

S ez az észrevétel átvezet egy másik problémához, amelynek hatása már itt is jelentkezik, s majd végig jelen lesz. A szerző nem tisztázza a disszertációban használt társadalmi kategóriák tartalmát és egymáshoz való viszonyát. Például: agrárnépesség, parasztság, őstermelők, földművesek, agrárproletariátus, mezőgazdasági munkásság. Később utal arra több helyen is, hogy nem tudta bemutatni a rétegzettség szerinti elemzést. Az opponens tisztában van, milyen óriási munka lett volna ez, tehát nem ezt hiányolja, hanem azt, hogy legalább a saját analitikus kategóriáit tisztázza, mert enélkül a paraszti társadalom heterogenitása nem kap kellő figyelmet. Ezt azért is veti fel az opponens ilyen határozottan, mert

Csíki Tamás a korábbi munkáiban már bizonyította, hogy milyen aprólékosan ismeri a paraszti társadalom belső rétegzettségét. (Lásd „Eltűnt falusi világok. A 20. századi paraszti társadalom az egyéni emlékezetekben” című 2018-ban megjelent monográfiáját, amely igazán érzékletes betekintést ad a különböző paraszti rétegek életviszonyaiba.) Tehát ha ide, az értekezés elejére beillesztett volna egy áttekintést a paraszti társadalom rétegzettségéről, akkor a későbbi fejezetekben hivatkozott esetek érvényessége jelentős mértékben gazdagodott volna. S ilyen módon kitűzött céljához is közelebb került volna: nemcsak a jelenségek megértését segítette volna elő, hanem a magyarázatot is.

A II. fejezet címe: „Az agrártermelés alakulása”. A hadsereg és a hátszág élelmezése miatt az agrárium nemzetgazdasági szerepe felértékelődött, miközben a termelést az egyre súlyosabb munkaerőhiány, valamint a piac szabályozására és a tulajdon korlátozására irányuló állami intézkedések (az árak maximálása, a mezőgazdasági termékek bejelentési és átengedési kötelezettsége, zár alá vétele és rekvirálása) befolyásolták. A háború agrárgazdasági hatásait többféle megközelítéssel vizsgálta Csíki Tamás. Először a paraszti gazdálkodásról folytatott, jövőképeket is tartalmazó korabeli diskurzusokkal foglalkozott, majd a kormányzati beavatkozás (az agrárpolitika) eszközeire és lokális gyakorlataira tért át. Ezután a termelés makroszintű statisztikai adataiból közölt egy válogatást.

A következő fejezetek, a III. és IV., a disszertáció legjobban sikerült részei közé tartoznak. Itt a piac, feketepiac, valamint a rekvirálás a központi fogalmak, de Csíki Tamás beemelt az elemzésbe olyan jelenségeket is, mint a csere-kereskedelem vagy éppen a vásárlási pánik. A néprajzi és antropológiai szemléletű kutatásokhoz kapcsolódva arra felhívja a figyelmet, hogy az egyének és közösségek piaci magatartására – s ez nem csak a „tradicionális” társadalmakra érvényes – nem kizárólag a gazdasági racionalitás jellemző. További fontos megállapítása: „A kultúrába integrált piac pedig olyan kommunikációs vagy „nyelvi” rendszerként fogható fel, melynek a cselekvők által alakított jelentései vannak.” (73. o.)

A szerző részletesen bemutatja ahogyan a növekvő árak, a feketekereskedelem és az élelmiszerhiány a redisztributív intézményrendszer erősítését és az agrártermelés ellenőrzésének szigorítását vonta maga után. A megyék, a járások és a települések számára kvótákat határoztak meg (az elvonás a fejadagokra is vonatkozott), csendőrök és nyomozók kutatták a készleteket, és a rekvirálás fegyelmező és represszív jellege erősödött. Szemléletes példákkal igazolja, hogy a rekvirálás eredményességét a megyei (bürokratikus), a lokális (közösségi) és az egyéni (atomizált) ellenállási formák befolyásolták. Az előbbieket a közigazgatási iratok, utóbbiakat pedig a helyi hatalmi viszonyok tapasztalatát és a személyes sérelmeket megfogalmazó narratív források alapján tudta azonosítani. Csíki Tamás

hangsúlyozza: a konfiskálás a makrohatalom beavatkozása volt a falusi életviszonyokba, amivel szemben elsősorban az ellenállás hétköznapi mintái éledtek újjá. S egyúttal hozott érzékletes példákat a legális és szervezett tiltakozásokra, valamint az erőszak eszkalálódására is. A társadalmi ellenállás formáiról sajnos mindössze két és fél oldalon írt. Újdonságértéke miatt e téma hosszabb kifejtést is megérdemelt volna.

Ahogy a férfiak bevonulása a munkaszervezetet alapvetően módosította, úgy a család, mint fogyasztási egység is elkezdett változni az új helyzetben. Az V. fejezetet e témakörnek szentelte Csíki Tamás. Előrebocsátotta: „A „paraszi” életszínvonal meghatározásának nehézségei miatt és az említett források hiányában különböző (egymással össze nem függő, mozaikszerű) tematikákat és módszertani megközelítéseket kell keresnünk annak vizsgálatára.” (103-104. o.) Az opponens elismeri Csíki Tamás erőfeszítéseit mind a vagyonosodás, mind a szegénység vizsgálata terén, ugyanakkor a vonatkozó V. és VI. fejezetet egyaránt nagyon mozaikos jellegűnek találta. Talán kevesebb résztémára koncentrálna, mélyebb és megalapozottabb elemzést lehetett volna készíteni.

További problémának látja az opponens, hogy a korabeli publicisztika elemzése során nagyon eltérő „fajsúlyú”, beágyazottságú lapokból idéz, illetve nem világos, hogy egy-egy résztémához miért az adott sajtóterméket választotta mérvadó példaként. A sajtótörténeti kontextus megalapozását elősegítette volna a sajtótörténeti kutatások eredményeinek intenzívebb beemelése.

A VI. fejezet „A szegénységtől az éhínségig” címet viseli. Ebben a szerző világossá teszi, hogy kizárólag a mezőgazdaságban munkát vállalók (az agrárproletariátus) világháború alatti helyzetét vizsgálja. Jó lett volna megismerni e szűkítés hátterében meghúzódó megfontolásokat. Annál is inkább, mert a fókuszba állított társadalmi csoportot magát is szűkített fókusszal elemzi: „Nincs lehetőségem e heterogén csoport differenciálására (summások, napszámosok, gazdasági cselédek, törpebirtokos parasztok), az állam szempontjából mindenesetre önmaguk eltartásának növekvő bizonytalansága alakította őket olyan kategória részeseivé, amely beavatkozást igényelt. (142. o.) Ebből a megközelítésből a „szegényügy” makro- és mikroszintjeinek kiemelt kezelése következik, ami teljesen meggyőző mindazoknak az érdekes új témáknak az ismeretében, amelyeket aztán elemzett a fejezetben. Kiemelendő, ahogyan az éhséglázadásokat vizsgálta. Az viszont nem világos, hogy egy olyan fontos és idetartozó témának, mint a „Szociálpolitikai tervek” miért csak két oldalt szentelt.

A VII. „A politika terei” című fejezet fő kérdéseit így összegezte Csíki Tamás: „... miközben a kormány a polgári és politikai szabadságjogokat korlátozta, ugyanakkor a nemzeti egység megteremtését hangsúlyozta, a gazdaegyesületeknek és a Kisgazdapártnak volt-e

lehetősége az érdekképviselőre, miféle politikai ideológiákat és módszereket választottak társadalmi támogatottságuk növelése érdekében, és milyen eredményt értek el. Bár az 1914 és 1918 közötti évek forrásadottságai kedvezőtlenek, néhány egyesületet is bemutatok, ami az önszerveződés lokális gyakorlatait és az egyesületi kultúrát szemlélteti.” (170. o.) A Kisgazdapárt képviselőinek parlamenti politizálása kapcsán nemcsak a politikai programokat elemzte. Az is érdekelt Csíki Tamást, hogy a társadalmi viszonylatokat is megjelenítő – általa cselekvésként értelmezett – nyelvhasználat elárul-e valamit a parasztság politikai emancipációjáról? A falusi társadalom földhöz juttatása a világháború alatt a politika és a kormányzati propaganda egyik központi témájává vált, a fejezet végén az erről folytatott közéleti vitákat mutatta be.

Már az eddig áttekintett fejezetekben is sok új kutatási eredményt bemutatott Csíki Tamás a hátország gazdasági, társadalmi viszonyairól, mégis szükségesnek látta, hogy külön fejezetben is foglalkozzon a hátországi hétköznappal. Már a fejezetcím világossá teszi a fókusz, így szól: VIII. „Hátországi hétköznapiak – az erőszak alakváltozatai”.

Az erőszak kutatása az utóbbi években előtérbe került a 20. századi magyar történelemmel foglalkozók körében. Kutatóintézet is alakult e téma kutatására, s több konferencián is zajlott erről vita. Ezekre nem reflektál Csíki Tamás a fejezetben. Hangsúlyozza, hogy nem rendszerező vizsgálatra vállalkozik, s a hátországi eszkalálódó erőszak témaköréből két olyan kérdést választott ki, amelyekről úgy vélte, hogy a paraszti társadalomra koncentrált kutatás számára is fontos tanulságokkal szolgálhat. Egyrészt az orosz hadifoglyok és a nők kapcsolatát (szexuális viszonyát) elemzte, másrészt pedig a nemzetiségi konfliktusokat. Itt is megmutatkozik Csíki Tamás kutatói attitűdjének és felkészültségének sokrétűsége. Habár első hallásra a két említett téma nem tartozik hagyományosan az erőszak-kutatás vizsgálódási körébe, de Csíki árnyalt elemzését megismerve, egyetérthetünk vele abban, hogy „...a világháború időszakában megannyi változata (fizikai és pszichikai, kollektív és interperszonális, strukturális, kulturális és szimbolikus erőszak) nyilvánult meg bennük”. (210. o.)

A IX. fejezet címe: „Propaganda és mozgósítás a falusi társadalmakban”. Az I. világháború centenáriumaéhoz kapcsolódó új kutatások egyik fő témája a propaganda volt. Csíki Tamás is beillesztette ezt a kérdéskört az értekezésbe. Egyrészt olyan levélmintákat elemzett (Katolikus Élet Kiadó által közzétett Tábori levelek c. sorozat füzetei), amelyek célja az írásos kommunikációban alig jártas katonák segítése volt a családjukkal való kapcsolattartásban. A fejezet további részében a falvakban szolgálatot teljesítő református lelkészek nyomtatásban megjelent prédikációiból válogatott. Kiterjesztette vizsgálódását a korabeli sajtó

parasztábrázolásaira és a publicisztikai vitákra vizsgálta, arra keresve a választ, hogy a reprezentációk alkalmasak lehettek-e a szellemi mozgósításra?

Ezek a szempontok újszerűségét fontos kiemelni, s bizonyos vagyok abban is, hogy az elvégzett elemzés eredményei széles körben hasznosulnak majd, például a mentalitástörténetben. Egy másik kapcsolódási pontot is látok annak az interdiszciplináris kutatásnak az ismeretében, amely 2023-ban zárult le Bárh Dániel vezetésével az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoportja keretében, s célja a lokális közösségekben élő alsópapság 18–20. századi kultúráközvetítő szerepének vizsgálata volt. A Csíki Tamás által tanulmányozott krízis szituáció, az I. világháború során a helyi papság szerepe igencsak felerősödött a lokális közösségekben.

Csíki Tamás a disszertáció utolsó fejezetében a parasztság 1918. évi „forradalmának” újragondolására tesz kísérletet. Az eseményekről egy-két évvel később készült beszámolók, valamint a korabeli sajtó alapján elemzi az események dinamikáját. A felhasznált beszámolók szerzői az egykori „szemtanúk”: jegyzők, papok, tanítók, szolgabírók és alispánok voltak. Csíki Tamás időről-időre tudatosítja azt, hogy a korabeli használat során az olyan fogalmak – mint például felkelés, lázadás, zavargás, fosztogatás, megtorlás – mennyi értékítéllettel vannak terhelve. Ugyanakkor úgy véli, hogy ezek szövegek mégis alkalmasak lehetnek a referenciális olvasatra. A falusi mozgalmakról megfogalmazott következtetései újdonságereje még inkább hangsúlyossá vált volna, ha több összevetést tett volna a korábbi feldolgozásokban megfogalmazottakkal.

A disszertáció egészének ismeretében a következőképpen összegezhető az opponens véleménye. Csíki Tamás sokrétűen felkészült kutatója a mind a 19., mind a 20. századi magyar történelemnek. Sőt még a 18. század iránt is van érdeklődése. Pályafutásának, szakmai fejlődésének sokszínűségét jelzi monográfiáinak változatos tematikája. 1999-ben megjelent első könyve, mely a PhD-disszertációján alapult. Címe: „Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon”. 2003-ban historiográfiai kötetet publikált: „Társadalomábrázolások és értelmezések a magyar történeti irodalomban: 1945-ig”. Ezt követően a gödöllői koronabirtok két világháború közötti történetét dolgozta fel: „Egy uradalom végnapjai a gödöllői koronabirtok a két világháború között. (2012). Majd pedig 2018-ban jelent meg a hozzám leginkább közel álló, már többször is elolvasott „Eltűnt falusi világok (A 20. századi paraszti

társadalom az egyéni emlékezetekben)” című kötete, amelyről többen is úgy vélekedünk, hogy méltán benyújthatta volna az MTA doktora címre.

E felsorolás bizonyítja, hogy Csíki Tamás otthonosan mozog az országos és a helyi léptékű vizsgálatokban, s azt is, hogy agrártörténeti, kultusztörténeti, historiográfiai, sajtótörténeti, egyesülettörténeti jártassága és módszertani felkészültsége folyamatosan új kérdésfelvetésekre vezet. A jelen értekezés is ezt bizonyítja. Ambiciózus vállalásként értékelhető, s ha nem is minden egyes fejezetben sikerült megvalósítani a kitűzött célokat, fontos új eredményekre vezetett a befektetett munka. Mindez alapján javaslom Csíki Tamás disszertációjának nyilvános vitára bocsátását és számára a fokozat odaítélését.

Budapest, 2025. június 8.

Dr. Varga Zsuzsanna

MTA doktora